

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۵۸۷۲۳ - ۲۰۲۹۲۹۳



دانشگاه اصفهان

دانشکده علوم اداری و اقتصاد

گروه حقوق

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی حقوق جزا و جرم‌شناسی

پیشگیری زودرس از بزهکاری با نگاهی به آموزه‌های اسلام

استاد راهنما:

دکتر قدرت الله خسروشاهی

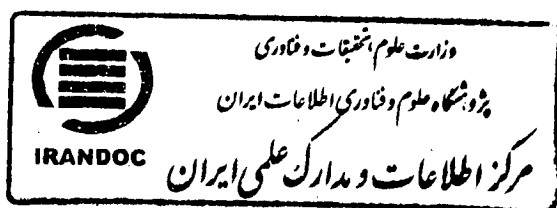
استاد مشاور:

دکتر حسنعلی بختیار نصرآبادی

پژوهشگر:

حیدر منصوری

آذر ماه ۱۳۸۹



۱۵۸۷۲۳

۱۳۹۰/۳/۱۶

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.



دانشگاه اصفهان

دانشکده علوم اداری و اقتصاد

گروه حقوق

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی حقوق جزا و جرم‌شناسی آقای

حیدر منصوری تحت عنوان

پیشگیری زودرسی از بزهکاری با نگاهی به آموزه‌های اسلام

در تاریخ ۱۵/۹/۱۳۸۹ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر قدرت الله خسروشاهی با مرتبه‌ی علمی استادیار امضا

۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر حسنعلی بختیار نصرآبادی با مرتبه‌ی علمی دانشیار امضا

۳- استاد داور داخل گروه دکتر حسن پوربافرانی با مرتبه‌ی علمی استادیار

۴- استاد داور خارج از گروه دکتر مهدی نقوی با مرتبه‌ی علمی استادیار

۱۳۸۹، ۱۰، ۵

امضای مدیر گروه

بر خود لازم می‌دانم که از زحمات بی‌دریغ، تلاش‌های بی‌وقفه و راهنمایی‌های ارزشمند استادان گرامی، آقایان دکتر قدرت الله خسروشاهی، دکتر بختیار نصرآبادی و همچنین سایر اساتید محترم گروه حقوق دانشگاه اصفهان به خصوص جناب آقای دکتر حسن پوربافرانی نهایت تشکر و قدردانی را به جای آورم؛ باشد که گوشه‌ای از زحمات بسیار این عزیزان جبران شود.

به پدر و مادر ۴

به پاس تعبیر عظیم و انسانی شان از کلمه ایثار و از خودگذشتگی ...

به پاس عاطفه سرشار و گرمای امیدبخش وجودشان که در این سردترین روزگار ان بهترین پشتیبان است...

به پاس قلب های بزرگشان که فریاد رس است و سرگردانی و ترس در پناهشان به شجاعت می گراید...

و به پاس محبت های بی دریغشان که هرگز فروکش نمی کند...

چکیده

رشد روزافزون بزهکاری در قشر کودک و نوجوان بیم و نگرانی‌های زیادی را موجب شده است، متخصصین امر برای رویارویی با این معضل به راه‌های گوناگونی توسل جسته‌اند؛ در این راستا یکی از گزینه‌های پیش‌رو که بسیار بر آن تاکید شده پیشگیری زودرس است. این مدل از پیشگیری، به صورت تخصصی در پی آن است تا با شناسایی کودکان و نوجوانان در معرض خطر بزهکاری، از رهگذر به کار بستن اقدامات حمایتی از بزهکار شدن ایشان ممانعت به عمل آورد. هدف این پژوهش، بررسی پیشگیری زودرس به عنوان یکی از شاخه‌های اجتماعی پیشگیری از جرم، با نگاهی به آموزه‌های اسلامی است. این پژوهش به اعتبار نوع، یک تحقیق توصیفی-تحلیلی بوده که در آن علاوه بر استفاده از منابع کتابخانه‌ای، از منابع اینترنتی نیز بهره گرفته شده است. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که عوامل مختلفی چون وراثت، نارسایی‌های روانی، محیط نامناسب خانواده، همسالان نابهنجار و بزهکار، محیط مدرسه و غیره... دخیل و موثر در بزهکاری کودکان و نوجوانان است؛ لذا برنامه‌ریزان حوزه‌ی پیشگیری زودرس با هدف قرار دادن این عوامل به وسیله‌ی اقدامات حمایتی به میدان کارزار با این معضل می‌روند. همچنین بررسی‌های انجام گرفته در این نوشتار گویای این مطلب است که، استراتژی‌ها و راهبردهای پیشگیری زودرس برای اینکه تاثیر قابل توجهی بر کاهش ~~آمار بزهکاری~~ کودکان و نوجوانان در یک جامعه داشته باشد، باید قابل تسری و اعمال در سطح وسیعی، نسبت به کلیه اطفال، نوجوانان، والدین، مربیان، و محله‌هایی باشد که گرفتار عوامل خطر یا عوامل بزه‌زا هستند. بررسی آموزه‌های اسلامی مرتبط نیز، گویای این مطلب است که به کارگیری تعالیم این آیین مقدس، در این حوزه به منظور حمایت و به‌سازی کودک و نوجوان در معرض خطر بسیار کارآمد خواهد بود، در حقیقت دین اسلام و قوانین تشریحی آن، توان بالای این آیین را در کارآمدسازی پیشگیری، کاهش بزهکاری و اصلاح بزهکاران به اثبات می‌رساند. اهداف پیشگیری زودرس، در این کیش مقدس با تاکید بر اقدامات زود هنگام جهت جامعه پذیر کردن و بهنجار نمودن کودک، مبتنی بر مسایل تربیت و آموزشی است. بدین ترتیب تاکید اسلام در درجه اول تربیت و پرورش کودکان و نوجوانانی است که مجهز به ابزار کنترل درونی هستند؛ به نحوی که در برخورد با شرایطی که زمینه ساز بروز رفتارهای بزهکارانه می باشد، با قدرتی درونی و بازدارنده از ارتکاب این رفتارها خودداری ورزند. به علاوه این آیین مقدس با ارائه توصیه‌هایی عالمانه در ارتباط با خود کودک، دوستان، والدین، محیط خانواده، مدرسه و محیط اجتماعی تاکید بر پیشگیری از انحرافات این قشر آسیب پذیر دارد.

کلید واژه ها: پیشگیری، پیشگیری زودرس، آموزه‌های اسلام، عوامل خطر، اقدامات حمایتی، کودکان و نوجوانان.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
س.....	پیشگفتار.....
ع.....	ضرورت و بایستگی پژوهش.....
ع.....	سوالات و فرضیات پژوهش.....
ف.....	پیشینه.....

فصل اول: کلیات

۱.....	۱-۱) مفهوم لغوی و اصطلاحی پیشگیری.....
۲.....	۱-۱-۱) تعریف پیشگیری با رویکرد موسع.....
۲.....	۱-۱-۲) تعریف پیشگیری با رویکرد مضیق.....
۳.....	۲-۱) تعریف پیشگیری زودرس.....
۴.....	۳-۱) ویژگی‌های پیشگیری زودرس.....
۴.....	۱-۳-۱) تربیت مدار بودن.....
۵.....	۲-۳-۱) فرد مدار بودن.....
۵.....	۳-۳-۱) پویا بودن.....
۶.....	۴-۳-۱) کنشی بودن.....
۶.....	۵-۳-۱) عام بودن.....
۷.....	۴-۱) ضرورت پیشگیری زودرس.....
۹.....	۵-۱) نگاهی به مدل های مختلف پیشگیری و تعیین جایگاه پیشگیری زودرس در میان این مدلها.....
۹.....	۱-۵-۱) پیشگیری کیفی (واکنشی).....
۱۰.....	۱-۱-۵-۱) پیشگیری کیفی خاص.....
۱۰.....	۲-۱-۵-۱) پیشگیری کیفی عام.....
۱۱.....	۲-۵-۱) پیشگیری غیر کیفی (کنشی).....
۱۱.....	۱-۲-۵-۱) پیشگیری موقعیت مدار.....
۱۵.....	۲-۲-۵-۱) پیشگیری اجتماعی.....
۱۶.....	۳-۵-۱) جایگاه پیشگیری زودرس در میان گونه های سه‌گانه‌ی پیشگیری از جرم.....
۱۶.....	۱-۳-۵-۱) پیشگیری نخستین.....

۱۷..... ۱-۲-۵-۳) پیشگیری دومین

۱۷..... ۱-۳-۵-۳) پیشگیری سومین

فضل دوم: فرآیند پیشگیری زودرس از بزهکاری

۲۰..... ۱-۲) شناسایی مسئله جرم و هدف گذاری

۲۱..... ۱-۱-۲) بررسی یک نمونه عملی از شناسایی مسئله جرم و هدف گذاری در پیشگیری زودرس

۲۲..... ۲-۲) آسیب شناسی بزهکاری اطفال

۲۳..... ۱-۲-۲) عوامل فردی یا درونی

۲۳..... ۱-۱-۲-۲) عوامل جسمی یا فیزیکی

۲۴..... ۱-۱-۱-۲-۲) وراثت

۲۴..... ۲-۱-۱-۲-۲) اختلالات کروموزومی

۲۵..... ۱-۲-۱-۱-۲-۲) منگولیسم یا سندروم داون

۲۵..... ۲-۲-۱-۱-۲-۲) سندروم ترنر

۲۶..... ۳-۲-۱-۱-۲-۲) سندروم کلاین فلتر

۲۶..... ۴-۲-۱-۱-۲-۲) کروموزوم اضافی X

۲۶..... ۵-۲-۱-۱-۲-۲) کروموزوم اضافی Y

۲۷..... ۲-۱-۲-۲) عوامل روحی روانی

۲۸..... ۱-۲-۱-۲-۲) نارساییهای روانی

۲۸..... ۱-۱-۲-۱-۲-۲) پسیکوپاتها

۲۸..... ۲-۱-۲-۱-۲-۲) پسیکوزها

۲۹..... ۳-۱-۲-۱-۲-۲) نوروزها

۲۹..... ۲-۲-۱-۲-۲) شخصیت

۲۹..... ۲-۲-۲) علل بیرونی یا خارجی

۳۰..... ۱-۲-۲-۲) محیط خانواده

۳۰..... ۱-۱-۲-۲-۲) ناتوانی در تربیت

۳۱..... ۲-۱-۲-۲-۲) بی مهری والدین

۳۱..... ۳-۱-۲-۲-۲) خشونت و تندروی در تربیت

- ۳۲.....بزهکاری والدین (۴-۱-۲-۲-۲)
- ۳۲.....طلاق (۵-۱-۲-۲-۲)
- ۳۳.....مدرسه (۲-۲-۲-۲)
- ۳۴.....همسالان (۳-۲-۲-۲)
- ۳۵.....محله (۴-۲-۲-۲)
- ۳۵.....رسانه‌های جمعی (۵-۲-۲-۲)
- ۳۵.....تلویزیون (۶-۲-۲-۲)
- ۳۶.....بازی های رایانه‌ای (۷-۲-۲-۲)
- ۳۶.....اینترنت (۸-۲-۲-۲)
- ۳۷.....مطبوعات و نشریات (۹-۲-۲-۲)
- ۳۷.....انتخاب اقدامات ویژه و ارائه‌ی راه حل‌های عملیاتی، کاربردی و اجرای آنها (۳-۲)
- ۳۹.....برنامه‌های خانواده‌مدار (۱-۳-۲)
- ۴۰.....برنامه مبتنی بر آموزش والدین (۱-۱-۳-۲)
- ۴۰.....خانواده درمانی (۲-۱-۳-۲)
- ۴۰.....برنامه خانواده درمانی فاسترکایر (۱-۲-۱-۳-۲)
- ۴۱.....برنامه‌هایی با رویکرد جامع و هماهنگ (۳-۱-۳-۲)
- ۴۱.....برنامه «بهبود برای تمامی کودکان» یا (ace) (۱-۳-۱-۳-۲)
- ۴۲.....برنامه‌های مدرسه‌مدار (۲-۳-۲)
- ۴۲.....تصویب مقررات و وضع کردن هنجارهای خاص برای رفتار کردن (۱-۲-۳-۲)
- ۴۳.....مدیریت کلاسها (۲-۲-۳-۲)
- ۴۳.....گروه‌بندی دوباره دانش‌آموزان (۳-۲-۳-۲)
- ۴۳.....آموزش دانش‌آموزان (۴-۲-۳-۲)
- ۴۳.....اصلاح رفتار و آموزش توانایی اندیشیدن (۵-۲-۳-۲)
- ۴۳.....مشاوره (۶-۲-۳-۲)
- ۴۴.....برنامه‌های جامعه‌مدار (۳-۳-۲)
- ۴۴.....برنامه های بعد از مدرسه (۱-۳-۳-۲)

- ۲-۳-۳-۱-۱) بررسی نمونه‌ای از برنامه‌های بعد از مدرسه؛ برنامه بعد از مدرسه‌ی آپرلیک کالیفرنیا
 ۴۵.....
- ۲-۳-۳-۲) برنامه‌های ارشاد اجتماعی.....
 ۴۶.....
- ۲-۴-۲) ارزیابی.....
 ۴۷.....
- ۲-۴-۱) ارزیابی عملکرد.....
 ۴۷.....
- ۲-۴-۱-۱) ایراد اخلاقی.....
 ۴۸.....
- ۲-۴-۱-۲) ایراد حقوقی.....
 ۴۹.....
- ۲-۴-۱-۳) ایراد اقتصادی.....
 ۴۹.....
- ۲-۴-۱-۴) ایراد زمانی.....
 ۵۱.....
- ۲-۴-۲) ارزیابی تاثیرات.....
 ۵۲.....

فصل سوم: پیشگیری زودرس در آموزه‌های اسلامی

- ۳-۱) عوامل خطر از دیدگاه اسلام.....
 ۵۵.....
- ۳-۱-۱) عوامل فردی(درونی) موثر در بزهکاری از دیدگاه اسلام.....
 ۵۶.....
- ۳-۱-۱-۱) وراثت.....
 ۵۶.....
- ۳-۱-۱-۲) نارسایی‌های روانی.....
 ۵۷.....
- ۳-۱-۱-۳) شخصیت.....
 ۵۷.....
- ۳-۱-۲) عوامل بیرونی موثر در بزهکاری از دیدگاه اسلام.....
 ۵۸.....
- ۳-۱-۲-۱) محیط خانوادگی.....
 ۵۸.....
- ۳-۱-۲-۱-۱) عدم توجه به کودک و رعایت نکردن حقوق او توسط والدین.....
 ۵۹.....
- ۳-۱-۲-۱-۲) عدم حسن معاشرت والدین.....
 ۵۹.....
- ۳-۱-۲-۱-۳) فوت یکی از والدین.....
 ۶۰.....
- ۳-۱-۲-۱-۴) طلاق.....
 ۶۰.....
- ۳-۱-۲-۲) دوستان و همسالان.....
 ۶۱.....
- ۳-۱-۲-۳) محیط اقتصادی.....
 ۶۲.....
- ۳-۲) اقدامات (عوامل) حمایتی از دیدگاه اسلام.....
 ۶۲.....
- ۳-۲-۱) به کارگیری اقدامات(عوامل) حمایتی در سطح فردی.....
 ۶۲.....

- ۶۳..... ۱-۱-۲-۳) حمایت‌های شناختی و معرفتی
- ۶۴..... ۱-۱-۱-۲-۳) ایمان به خدا و حاکمیت او بر جهان و انسان
- ۶۴..... ۲-۱-۱-۲-۳) اعتقاد به علم خداوند نسبت به اعمال و رفتار آدمی
- ۶۵..... ۳-۱-۱-۲-۳) اعتقاد به معاد
- ۶۵..... ۲-۱-۲-۳) حمایت‌های معنوی و عاطفی
- ۶۶..... ۱-۲-۱-۲-۳) تکیه‌گاه‌سازی
- ۶۶..... ۲-۲-۱-۲-۳) امید بخشی
- ۶۷..... ۳-۱-۲-۳) حمایت‌های مادی
- ۶۷..... ۲-۲-۳) به کارگیری عوامل حمایتی در سطح اجتماعی
- ۶۸..... ۱-۲-۲-۳) به کارگیری برنامه‌های حمایتی خانواده‌مدار از دیدگاه آموزه‌های اسلام
- ۶۸..... ۱-۱-۲-۲-۳) تنظیم محیط خانواده بر اساس مودت و رحمت
- ۶۹..... ۲-۱-۲-۲-۳) مکلف نمودن زوجین به حسن معاشرت با یکدیگر
- ۷۰..... ۳-۱-۲-۲-۳) مکلف نمودن والدین به رعایت حقوق کودک
- ۷۱..... ۲-۲-۲-۳) برنامه‌های مدرسه‌مدار از دیدگاه آموزه‌های اسلام
- ۷۲..... ۱-۲-۲-۲-۳) محتوای تدریس
- ۷۲..... ۲-۲-۲-۲-۳) چگونگی تدریس
- ۷۳..... ۳-۲-۲-۲-۳) ویژگی‌های معلم
- ۷۳..... ۱-۳-۲-۲-۲-۳) صلاحیت علمی
- ۷۴..... ۲-۳-۲-۲-۲-۳) هدایتگری
- ۷۴..... ۳-۳-۲-۲-۲-۳) اخلاص و نیت پاک
- ۷۴..... ۳-۲-۳) برنامه‌های جامعه‌مدار از دیدگاه اسلام
- ۷۴..... ۱-۳-۲-۳) برنامه‌های بعد از مدرسه
- ۷۵..... ۲-۳-۲-۳) امر به معروف و نهی از منکر
- ۷۶..... ۱-۲-۳-۲-۳) مفهوم شناسی امر به معروف و نهی از منکر
- ۷۶..... ۲-۲-۳-۲-۳) شرایط امر به معروف و نهی از منکر
- ۷۶..... ۱-۲-۲-۳-۲-۳) شرایط امر و ناهی

شرایط شخص امر یا نهی شونده	۲-۲-۲-۳-۲-۳	۷۷
شرایط مربوط به فرایند امر به معروف و نهی از منکر	۳-۲-۲-۳-۲-۳	۷۷
الف) شخص مخاطب امر به معروف و نهی از منکر بر ادامه عمل خود اصرار داشته باشد		۷۷
ب) موثر واقع شدن		۷۸
ج) رعایت حدود و موازین شرعی		۷۸
کارکردهای پیشگیرانه امر به معروف و نهی از منکر	۳-۲-۳-۲-۳	۷۸
نتایج و پیشنهادات		۷۹
نتایج		۷۹
پیشنهادات		۸۱
منابع و مأخذ		۸۴

فهرست شکلها

صفحه	عنوان
۱۹۹۷	شکل ۱-۱؛ نرخ بازداشت و توقیف کودکان زیر ۱۳ سال به خاطر ارتکاب جرایم گوناگون در سال
۸	در کشور آمریکا.....
۳۱	شکل ۲-۱؛ تاثیر بی مهري والدين بر فرزندان خرد سال و بزرگسال.....
۳۸	شکل ۲-۲؛ رشد تقریبی عوامل خطر بر اساس دوره های مختلف سن یک کودک شکل ۲-۲.....
۵۱	شکل ۲-۳؛ هزینه ها و پس انداز (عواید) اجرای برنامه المیرا.....
۵۳	شکل ۲-۴؛ فرآیند پیشگیری زودرس از بزهکاری.....

پیشگفتار

صنعتی شدن زندگی در قرون جدید برای انسان دستاوردهای مثبت و منفی زیادی به همراه داشته است؛ یکی از ثمرات تلخ این زندگی، گرایش به سمت و سوی بزهکاری توسط کودکانی است که هنوز داخل در زندگی اجتماعی نشده بر اثر عوامل اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و غیره به انواع مفاسد آلوده شده و زندگیشان برای همیشه تباہ می‌شود. کودکان و نوجوانان بزهکار امروز که بدون تردید قسمت عمده‌ای از مجرمین بزرگسال فردا را تشکیل می‌دهند؛ هزینه‌های زیادی را بر اجتماع تحمیل خواهند کرد. رشد روزافزون بزهکاری در میان قشر کودک و نوجوان آوای ناخوشایند زنگ خطر را در گوش مسئولین جوامع گوناگون طنین انداز نموده است و این امر مبدل به یک مسئله‌ی بغرنج اجتماعی برای ایشان شده است. آمارها در جوامع مختلف همگی حاکی از پایین آمدن سن بزهکاری است. مسئولین امر برای مبارزه با این پدیده شوم به راه‌های گوناگونی متوسل شده‌اند. ناکارآمدی ابزار کیفر در میدان کارزار با بزهکاری امروزه جای خود را به پیشگیری داده است و همگان بر این نظر متفق القول بوده که پیشگیری بهتر از درمان است؛ به نحوی که سیاست جنایی کشورها هم اکنون رویکردی پیشگیرانه به خود گرفته است. در ارتباط با این امر تحقیقات جرم‌شناسی گویای این مطلب است که اطفال بزهکار تحت تاثیر محیط‌های جامعه‌پذیری خویش (مانند خانواده، مدرسه، همسالان) و همچنین خصوصیات شخصی داخل در ورطه‌ی بزهکاری می‌شوند؛ به همین دلیل جرم‌شناسان پیشنهاد می‌کنند با مداخله‌ی زودهنگام در مراحل مختلف تربیت این افراد از بزه‌کار شدن و همچنین مزمن و تکراری شدن بزهکاری در آینده (دوران بزرگسالی) پیشگیری شود. در واقع پیشگیری رشدمدار یا زودرس یکی از شاخه‌های پیشگیری اجتماعی در زمینه‌ی بزهکاری اطفال و نوجوانان است که هدف آن مداخله در سنین مختلف رشد یک طفل به منظور پیشگیری از ارتکاب جرم در آینده می‌باشد. و موضوع آن هم عبارت از برنامه‌هایی است که هدف آنها در دراز مدت، اقدامات عمقی درباره‌ی کودک و محیط اطراف اوست و سعی دارد که با بهبود شرایط و اوضاع و احوالی که طفل در آن قرار می‌گیرد، از عوامل خطر (مانند محیط ناسالم خانوادگی، تبعیض و خشونت علیه اطفال و ...) که احتمال ارتکاب جرم را در مورد او افزایش می‌دهد، بکاهد و عوامل حمایتی را که این احتمال را کاهش خواهد داد، به وجود آورد.

در این راستا، شریعت مقدس اسلام نگاهی ویژه به حقوق اطفال و به خصوص تعلیم و تربیت ایشان داشته و بر لزوم آشنایی و معرفت عمیق آنان نسبت به خداوند، کتاب آسمانی و شریعت اسلام و تمرین جهت عمل به احکام این شریعت کامل و جاودان، متناسب با مراحل رشد کودک سفارش می‌نماید. از دیدگاه اسلام از جمله مهمترین حقوق کودک، حق برخورداری او از خانواده‌ای مستحکم است که کودک در درون آن با هویت روشن و مشخص به دنیا آمده، از حمایت مادی، روانی، عاطفی پدر و مادر مشخص بهره‌مند می‌گردد و اعضاء خانواده گسترده‌ای که او به آن تعلق دارد. نیز او را مورد حمایت قرار می‌دهند. در واقع آموزه‌های اسلامی با تاکید بر اینکه کودک حق برخورداری از یک خانواده‌ی سالم، برخورداری از سرپرستی والدین شایسته، برخورداری از نظام تعلیم و تربیت صحیح و آموزش و پرورش را باید داشته باشد سعی در تقویت عوامل حمایتی و کاهش عوامل خطر دارد تا از بزه‌کار شدن کودک و نوجوان در آینده پیشگیری کند.

در این پژوهش با عنوان پیشگیری زودرس با نگاهی به آموزه‌های اسلام ابتدا به مفهوم پیشگیری و انواع آن و همچنین جایگاه پیشگیری زودرس در این طبقه پرداخته می‌شود و از آنجایی که هدف پیشگیری زودرس تشخیص و کاهش و

ریشه‌کن کردن عوامل خطر و همچنین به وجود آوردن عوامل حمایتی است که مقاومت افراد را در مقابل پذیرش و ارتکاب رفتارهای مجرمانه تقویت می‌کند، این عوامل نیز مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در همین راستا با توجه به اینکه دین مبین اسلام در زمینه‌ی تعلیم و تربیت کودکان دیدگاه‌های ارزشمندی دارد و به نحوی آموزه‌های این دین، عوامل خطری را کاهش می‌دهد و موجب تقویت عوامل حمایتی است، به بررسی این آموزه‌ها نیز خواهیم پرداخت.

ضرورت و بایستگی پژوهش

چرایی انتخاب این موضوع و ضرورت بررسی آن از چند جهت مدنظر بوده است؛ رشد فزاینده‌ی پدیده‌ی بزهکاری در میان کودکان و نوجوانان و بررسی علل و عوامل این امر و ارائه‌ی راهکارها و برنامه‌هایی برای پیشگیری از جرایم این طیف از موضوعاتی است که در حقوق کیفری ما کمتر بدان پرداخته شده است. لذا انجام یک تحقیق کامل و جامع که بتواند راهکارهایی را جهت تدوین یک سیاست پیشگیری مناسب در جهت مقابله با بزهکاری اطفال ارائه دهد بسیار ضروری به نظر می‌رسد. بدیهی است که این نوشتار، به هیچ وجه مدعی بررسی همه جانبه و کامل پیشگیری زودرس و تطبیق آن با آموزه‌های اسلامی نمی‌باشد؛ چه اینکه این امر سال‌ها کار مستمر علمی و گروهی را طلب می‌کند. - همچنین استفاده از نظریه‌ها و تئوری‌های نوین دانش پیشگیری از وقوع جرایم، بدون بومی‌ساختن آنها کارایی چندانی نخواهد داشت؛ به همین جهت لازم است در کشور ما نیز این مباحث با فرهنگ ایرانی-اسلامی هماهنگ و بومی‌سازی گردد.

سوالات و فرضیات پژوهش

- ۱- چه علل و عواملی منجر به بزهکاری کودکان و نوجوانان می‌گردد؟ اطفال تحت تاثیر محیط‌های جامعه پذیری خویش (مانند خانواده، مدرسه، همسالان) و همچنین خصوصیات شخصی داخل در ورطه‌ی بزهکاری می‌شوند.
- ۲- کودکان در معرض خطر چه کودکانی هستند؟ راه‌های حمایت از آنها چیست؟ اطفال در معرض خطر کسانی هستند که علاوه بر خصوصیات شخصی در محیط خانوادگی ناسالم بوده، از تربیت صحیح برخوردار نیستند و در معرض خشونت، تبعیض و .. می‌باشند و در پیشگیری زودرس سعی می‌شود با ارائه‌ی راهکارهای صحیح از ایشان حمایت شود.
- ۳- برنامه‌های در نظر گرفته شده در جهت پیشگیری زودرس، تا چه اندازه می‌تواند موفق باشد؟ اگر در برنامه‌های در نظر گرفته شده به منظور پیشگیری زود هنگام، سیاست جامع و کارآمدی در نظر گرفته شود؛ بدون شک این برنامه‌ها تاثیر زیادی در پیشگیری از جرایم این طیف از افراد جامعه خواهد داشت.
- ۴- آیا آموزه‌های اسلامی در زمینه‌ی تعلیم و تربیت و جامعه‌پذیری کودکان و نوجوانان می‌تواند موجب بهینه‌سازی شخصیت اطفال و پیشگیری زودرس از بزهکاری باشد؟ با توجه به اینکه دین مبین اسلام در زمینه‌ی تعلیم و تربیت کودکان دیدگاه‌های ارزشمندی دارد و به نحوی آموزه‌های این دین، عوامل خطر را کاهش می‌دهد و موجب تقویت عوامل حمایتی است بدون تردید این آموزه‌ها تاثیر زیادی در موفقیت برنامه‌های این مدل از پیشگیری به خصوص در جوامع اسلامی دارد.

پیشینه و تاریخچه موضوع تحقیق: (مطالعات و تحقیقاتی که در رابطه با این موضوع صورت گرفته و نتایج حاصل از آن)

در حقوق کیفری ایران و به خصوص در حوزه‌ی جرم‌شناسی، در ارتباط با پیشگیری زودرس یا رشدمدار و با این عنوان تاکنون پژوهش کامل و جامعی در حد یک پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد صورت نگرفته است. لکن مقالات و پایان‌نامه‌هایی به رشته‌ی تحریر در آمده که می‌توان آنها را به عنوان پیشینه برای این موضوع مطرح کرد.

اکبری (۱۳۸۰) در پایان‌نامه‌ی خود با عنوان "بررسی شیوه‌های پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان در قواعد و اسناد بین‌المللی" پس از طرح مسئله به بررسی اسناد و قطعنامه‌های مختلف صادر شده، از سوی سازمان ملل که بعضی از آن‌ها به مثابه قانون بوده و جنبه الزامی دارند و در مقابل برخی دیگر از این اسناد جنبه ارشادی داشته و فاقد جنبه الزام است می‌پردازد.

روبر کاری یو (۱۳۸۱) در مقاله‌ای با عنوان "مداخله‌ی روانشناختی - اجتماعی زودرس در پیشگیری از رفتارهای مجرمانه" به تبیین عوامل حمایتی و عوامل خطر می‌پردازد. وی سپس برنامه‌های پیشگیری زودرس را به صورت مختصر ارزیابی می‌کند. با بررسی این برنامه‌ها وی عقیده بر این دارد، که برنامه‌های ارائه شده در ارتباط با محیط خانوادگی بیش از سایر برنامه‌ها مفیدتر است. همچنین از دیدگاه وی برنامه‌هایی که فقط تک بعدی هستند؛ در این مدل از پیشگیری محکوم به شکست خواهند بود و باید با مجموعه‌ای از اقدامات که مکمل یکدیگرند این شاخه از پیشگیری را به کار گرفت.

متولی زاده‌ی نایینی (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با عنوان "پیشگیری رشد مدار" پس از مقدمه و طرح مسئله به صورت مختصر به مفهوم پیشگیری از جرم و انواع آن می‌پردازد، سپس به صورت کلی عواملی را مطرح می‌کند که بر اثر آنها ممکن است که کودک در معرض بزهکاری قرارگیرد و در پایان با مطرح کردن برنامه‌های این مدل از پیشگیری از قبیل برنامه‌های خانواده‌مدار، مدرسه‌مدار، و جامعه‌مدار، این گونه نتیجه‌گیری می‌نماید که با استفاده از این برنامه‌ها می‌توان ارتکاب جرم را از طرف کودکان به نحو محسوسی تقلیل داده و از گسترش دامنه‌ی آن جلوگیری کرد.

روش تحقیق

پژوهش حاضر، به اعتبار نوع «توصیفی - تحلیلی» بوده و به صورت کتابخانه‌ای صورت گرفته، همچنین از منابع اینترنتی نیز بهره گرفته شده است. این پژوهش در طی سه فصل انجام گرفته است؛ فصل اول با عنوان کلیات به بررسی تعاریف و مفاهیم و همچنین مدل‌های پیشگیری و تعیین جایگاه پیشگیری زودرس در میان این مدلها اختصاص دارد. در فصل دوم فرآیند پیشگیری زودرس بر اساس یک فرآیند چهار مرحله‌ای که عبارتند از (۱) شناسایی مسئله جرم و هدف‌گذاری (۲) آسیب‌شناسی بزهکاری (۳) انتخاب اقدامات ویژه و ارائه راه‌حلهای عملیاتی و کاربردی و اجرای آن (۴) ارزیابی مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل سوم نیز پیشگیری زودرس بر اساس آموزه‌های اسلامی مرتبط بررسی شده است.

فصل اول

کلیات

اقتضای توضیح و تبیین هر مسئله و آغاز یک گفت‌و‌مان علمی، این است که واژگان مهم و کلیدی آن مورد مذاقه قرار گرفته و تعاریف و مفاهیم آنها به روشنی بیان گردد. با امعان نظر به عنوان این نوشتار و با توجه این که پیشگیری زودرس به عنوان یکی از شاخه‌های پیشگیری اجتماعی از جرم مطرح است؛ در این مبحث ابتدا معنا و مفهوم واژه پیشگیری مورد بررسی قرار گرفته و پس از تعریف آن به ارائه‌ی یک تعریف کامل و جامع از پیشگیری زودرس و ضرورت وجود آن پرداخته می‌شود. در پایان پس از بررسی گونه‌های مختلف پیشگیری از بزهکاری، جایگاه پیشگیری زودرس در میان آنها بررسی می‌شود.

۱- مفهوم لغوی و اصطلاحی پیشگیری

پیشگیری از جرم معادل واژه «prevention» در زبان انگلیسی است، در زبان فارسی واژه پیشگیری را از نظر لغوی، جلوگیری کردن، مانع شدن، جلوگیری، جلوگیری یا از پیش جلوی شیوع بیماری یا رویداد و حادثه یا مصیبتی را گرفتن (www.loghatnaameh.com) معنا کرده‌اند. با توجه به معنای لغوی پیشگیری، این واژه هم به معنای پیش دستی کردن، پیشی گرفتن، و جلوی چیزی رفتن و هم به معنای آگاه کردن و هشدار دادن است، اما از میان این معانی در جرم‌شناسی پیشگیرانه، معنای نخست مدنظر است؛ براساس این معنا با اتخاذ تدابیر و به کارگیری

اقدامات مناسب باید به استقبال جرم رفت و از بروز و ظهور آن جلوگیری کرد. از لحاظ علمی، در دانش جرم-شناسی، نسبت به تعریف پیشگیری دو رویکرد و جهت گیری کلی ملاحظه می‌شود؛

۱-۱-۱- تعریف پیشگیری با رویکرد موسع

پیشگیری از بزهکاری در معنای موسع، شامل آن دسته از سازوکارها، تدابیر و اقدامهایی است که از ارتکاب جرم جلوگیری کند لذا دربرگیرنده‌ی تمامی اقدامات، اعم از کنشی (غیرکیفری) و واکنشی (کیفری) است. به عبارت اخیری در معنای عام پیشگیری عبارت است از هر اقدامی که جلوی بزهکاری را بگیرد. البته لازم به ذکر است که رویکرد موسع نسبت به پیشگیری یک رویکرد نتیجه‌گراست؛ «چرا که در این رویکرد صرفاً به نتیجه توجه می‌شود؛ یعنی هر روشی که صرف نظر از محتوا خواه کیفری خواه غیرکیفری، که منجر به کاهش نرخ بزهکاری شود» (ابراهیمی، ۱۳۸۸، ص ۴۳) در ارتباط با جهت گیری موسع نسبت به پیشگیری ایرادهایی به شرح ذیل مطرح شده است؛

الف) همانگونه که عنوان شد در رویکرد موسع تمامی اقدامها اعم از کیفری و غیرکیفری در صورتی که منتج به کاهش بزهکاری شود پیشگیرانه محسوب می‌شود، اما این امر خود جای مناقشه است، زیرا مقوله‌ی پیشگیری و سرکوبی دو مقوله‌ی کاملاً جدا از هم می‌باشند و هر کدام ویژگی و منطق خاص خود را دارند اگر چه هر دو هدف مشترکی با عنوان کاهش بزهکاری دارند ولی «این دو خصایصی دارند که آنها را از هم جدا می‌کند، به عنوان نمونه پیشگیری هم توسط دولت و هم جامعه‌ی مدنی قابل اعمال است ولی سرکوبی منحصرأ در دست دولت قرار دارد و قابل واگذاری به بخش خصوصی نیست (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۱، ص ۱۲۳۷) بنابراین می‌بایست بین روش‌های سرکوبگرانه و روش‌های پیشگیرانه قائل به تفکیک شد و با تفسیر موسع موجبات خلط کردن مفاهیم را ایجاد نکرد.

ب) برخی از مجازاتها لزوماً جنبه‌ی پیش‌گیرانه ندارند، «به عنوان مثال جریمه‌ی روزانه، چه جنبه‌ی پیشگیرانه‌ای ممکن است داشته باشد؟ در جریمه‌ی روزانه چیزی جز اجرای مجازات مدنظر نیست» (همان).

۱-۱-۲- تعریف پیشگیری با رویکرد مضیق

تعریف مضیق پیشگیری عبارت است از «هر فعالیت سیاست جنایی - به استثنای تدابیر نظام کیفری - که غرض انحصاری یا غیر کلی آن تحدید حدود امکان پیش‌آمد مجموعه اعمال جنایی از راه غیر ممکن الوقوع ساختن یا سخت دشوار نمودن یا احتمال وقوع آنها را پایین آوردن است بدون اینکه به تهدید کیفر یا اجرای آن متوسل

شوند.» (گسن، ۱۳۷۰، ص ۱۳۱)^۱. بنابر تعریف ارائه شده پیشگیری در مفهوم مضیق عبارت است از به کارگیری هر سازوکاری غیر از کیفر به منظور ممانعت یا کاهش دادن احتمال وقوع جرم. پیشگیری در این مفهوم باید این ویژگی ها را دارا باشد: ۱- هدف اصلی آن اثرگذاری علیه عوامل یا فرآیندهایی باشد که در بروز بزهکاری نقش تعیین کننده ای دارند. ۲- جنبه‌ی جمعی داشته و تمامی جمعیت یا گروه معینی را نشانه رود. ۳- پیش از ارتکاب جرم اعمال شود. ۴- جنبه‌ی قهرآمیز و سزاده نداشته باشد، زیرا تدابیر سرکوبگر پس از وقوع جرم بر بزهکار تحمیل می‌شود». (نیاز پور، ۱۳۸۲، ص ۱۲۸)

۱-۲ تعریف پیشگیری زودرس

با رشد روزافزون بزهکاری در میان قشرهای مختلف جامعه و ناکارآمدی سلاح کیفر در مبارزه‌ی با آن، مسئله‌ی بزهکاری بیش از پیش در کانون توجه قرار گرفته است؛ به نحوی که سیاست جنایی کشورها هم اکنون سمت و سوی پیشگیرانه به خود گرفته است. در این میان کودکان و نوجوانان با توجه به شرایط جسمی و روانی خود از موقعیت ویژه ای برخوردار بوده، به گونه‌ای که بر ارائه‌ی سازوکارها و استراتژیهای پیشگیرانه برای ممانعت از بزهکاری این قشر آسیب پذیر تاکید شده است. در این ارتباط پیشگیری زودرس به عنوان یکی از گونه‌های پیشگیری به صورت تخصصی در پی جلوگیری و ممانعت از بزهکار شدن کودکان است. «این شاخه از پیشگیری از دهه‌ی ۱۹۶۰ به صورت جدی و پیگیرانه در کشورهای آمریکای شمالی و به ویژه کانادا مورد استفاده قرار گرفته است.» (نیاز پور، ۱۳۸۷، ص ۱۳۳) امروزه سایر کشورها نیز به این پیشگیری توجهی ویژه مبذول داشته و به دنبال این هستند تا از مجرای این مدل از پیشگیری به میدان کارزار با بحران بزهکاری کودکان بروند به طوری که کمیته وزیران دولت‌های عضو شورای اروپا در مورد نقش مداخله روان شناختی - اجتماعی زود هنگام در پیشگیری از رفتارهای مجرمانه در تاریخ ۱۶ اکتبر سال ۲۰۰۰ میلادی به تصویب توصیه‌نامه‌ای مبادرت ورزید. در زمینه‌ی تعریف این شاخه از پیشگیری تقریباً به تعداد صاحب نظران و کسانی که در این حوزه قلم زده‌اند؛ تعریف وجود دارد، که با اندک دقت نظر در این تعاریف در می‌یابیم که همگی درصدد بیان یک مفهوم بوده اند. در ذیل به چند نمونه از این تعاریف اشاره خواهیم کرد؛

«پیشگیری زودرس درصدد است تا با اتخاذ تدابیر مناسب و به کارگیری بهنگام اقدامات حمایتی از استقرار رفتارها و تمایلات مجرمانه در افرادی که در سنین پایین و دوران کودکی دچار زودرسی بزهکاری شده‌اند، جلوگیری نماید.» (نیاز پور، ۱۳۸۳، ص ۱۲)

¹ Reymond gassin